

SHAHODAT ISAXONOVA ASARLARIDA QO‘LLANGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA XALQ RUHIYATINING AKS ETISHI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.103>

Ganiyeva Shodiya Azizovna
Erkaboyeva Feruza Muzaffar qizi
Farg‘ona davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada frazeologik birliklar va ularni ifodalashda jahon tilshunosligidagi turli xil qarashlar, barqaror birliklarga xos bo‘lgan o‘ziga xos lisoniy xususiyatlar, frazeologik birliklarda xalq ruhiyati, madaniyati va muayyan millatga xos fazilatlar, milliy xarakterning aks ettirishdagi roli ifodalangan.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, barqaror birikma, xalq ruhiyati, milliy mentalitet

REFLECTION OF THE PEOPLE’S SPIRIT IN THE PHRASEOLOGICAL UNITS USED IN THE WORKS OF SHAHODAT ISAKHONOVA

Ganiyeva Shodiya Azizovna
Erkaboyeva Feruza Muzaffar kizi
Fergana State University

Abstract: The article describes phraseological units and their specific linguistic features, the role of phraseological units in reflecting the national spirit, culture and qualities characteristic of a particular nation, and national character.

Keywords: phraseological unit, stable combination, folk spirit, national mentality

KIRISH

Til - avlodlar o‘rtasidagi tammadun ko‘prigi. U o‘z funksiyasi bilan muayyan xalq tafakkuriga xos xususiyatlarni, shakllanish bosqichlari va bugungi kundagi holatini aks ettiruvchi noyob marvarid hisoblansa, frazeologik birliklar ana shu marvaridning yorqin shu‘lari yanglig‘ muayyan xalqning madaniyati, ma’naviyati, xarakter xususiyatlarini teran namoyish etuvchi vosita hisoblanadi.

“Til - insoon - tafakkur”(1.22) uchligida o‘rganilayotgan frazeologik birliklar va ularda xalq ruhiyatining namoyon bo‘lishi, ifodasi, iboralarning keng ko‘lamda o‘rganilishini taqozo etmoqda. Shahodat Isaxonova tarixiy asarlarida ifodalangan frazeologik birliklarda tarixan shakllangan xalq madaniyati va ruhiyatini ifodalovchi frazeologik birliklar alohida ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Frazeologik birliklar va ularning o'rganilishi tilshunoslikda Arastu davridan boshlangan bo'lib, tadrijiy taraqqiyot davrida barqaror birliklar, shu jumladan frazeologik birliklarning yaxlit mazmuniy tuzilishi, leksik-semantik xususiyatlari, dunyo xalqlari madaniyatlaridagi o'xshash va farqli tomonlari bu sohani kengroq o'rganish zaruratini bermoqda.

Jahon tilshunosligining yetakchi vakillari B.A.Larin, A.Kunin o'z qarashlarida frazeologizmlarning til va madaniyat birlashuvidagi roli masalasini tadqiq etgan bo'lsalar, V.Mokiyenko, O.Sokolova frazeologik birliklardagi xalq madaniyati va ruhiyati masalalariga alohida e'tibor qaratishgan.(2.9)

O'zbek tilshunosligida Sh.Rahmatullayev, B.Yo'ldoshev, A.Shomaqsudov, M.Husainov kabi olimlar frazeologiyani atroflicha o'rganib, lisoniy tahlil qilishgan. (3,10) Til birliklari sistemasida frazeologik birliklar alohida ahamiyat kasb etadi.

Maqolada Shahodat Isaxonova asarlarida qo'llangan frazeologik birliklarda xalq tafakkurining aks etishi, xalq ruhiyati va milliy mezonlarning o'ziga xosligi ifodalangan. Shahodat Isaxonova asarlaridan tanlab olingan barqaror birliklar, shu jumladan, frazeologik birliklar bo'yicha tahlilni amalga oshirishda tilshunoslikka oid ilmiy - nazariy kitoblar, ilmiy maqolalar va internet resurslaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Frazeologik birliklar muayyan millat madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, xalq madaniyatidan o'sib chiqadi, xalqdan kuch oladi va xalqning haq xususiyatlarini ifodalaydi. Til va xalq madaniyati doirasida stereotiplar alohida ahamiyat kasb etadi. Stereotip - til va madaniyat kesishuv nuqtasi, tilning ijtimoiy ahamiyatini ifodalovchi birlik bo'lib, yunonchada "stereos" - qattiq, "typos" - iz, tamg'a mazmunini anglatadi. Olimlar unga turli tomondan baho bergan bo'lsa-da, millat ma'naviyatini farqlovchi asosiy mezon sifatida aks ettirishgan. Bu mezonlar xalq hayoti bilan aloqadorlikda namoyon bo'ladi.

Til bilan xalq orasidagi stereotiplar muayyan tilning faqat o'ziga xos, boshqasiga o'xshamaydigan xususiyatlarini ko'rsatadi. Shaxsning tarkibiy qismlari uning ruhiy va tashqi xususiyatlaridan iborat bo'lib, "shaxs"ni uni tashkil etgan psixik xususiyatlari va jismoniy xususiyatlariga ko'ra guruhlariga ajratadi. Shaxs jismoniy va ruhiy xususiyatlari bilan borliqda o'z o'rniga ega bo'lishi asosan frazeologik birliklar bilan ifodalanadi.

Frazeologik birliklar xalq tafakkuri mahsuli sifatida shakllangan bo'lib, ularda millatning ijtimoiy - madaniy darajasi, hayot tarzi, voqelikka munosabati, qadriyatlar, axloqiy qarashlari, oilaviy munosabatlari aks etgan qatlam sifatida baholanadi.

Tilshunos olimlar tadqiqotlarida aks etganidek, frazeologik birliklar har qanday tilning millat shakllanishidagi rolini belgilab berishda muhim qatlam sifatida ahamiyat kasb etadi. Frazeologik birliklar ifodalagan semalarda yoki ularning tarkibida xalq bilan birdamlik aks etadi. Royzenzon ta'biri bilan aytganda: "Frazeologiya insonning

til faoliyatidagi o'zligini ifodalovchi, murakkab va komplikativ voqelikdir" sifatida baho bersa, Teliya qarashlarida esa: "Tilning frazeologik tarkibi oynadir. Unda milliy madaniy umumiylik o'z aksini topadi. Aynan frazeologizmlar til vakillariga olamni idrok qilishga va anglashga undaydi." Maslova frazeologik birliklar talqini haqida so'z borganda ularda tarixiylik tamoyili va emotsionallik masalalariga to'xtalib o'tadi. (4;15)

Ayrim frazeologizmlarda hissiy-emotsionallik, sabr-bardosh, o'zbeklarga xos bo'lgan chidamlilik tushunchalari aks etilgan. Bu ifodani aks ettirishda somatik frazeologizmlar alohida o'rin tutadi, Jumladan, kalla, bosh, og'iz, qo'l, yurak, jigar kabi leksemalar hissiyotlarni ifodalashda ham muhim manbaa bo'lib xizmat qiladi. Shahodat Isaxonova tarixiy romanlarida ifodalangan boshiga tushganini ko'z ko'rmoq, ko'nglidan o'tkazmoq, nafasini issiq qilmoq, o'zini bosmoq, xayolini bir chekkasiga tugib qo'ymoq, bir tan-u bir jon bo'lmoq kabi bir qator frazeologizmlarda insoniy xislatlarning millat ma'naviyatini aks ettirishdagi roli aks etadi.

"Kallasi ketmoq" frazeologizmi ikki semaga ega ekanligi bilan diqqatga sazovor bo'lib, o'linga mahkum bo'lmoq semasi bilan bir qatorda, kuchli hayajon, lol qolish va o'zini yo'qotib qo'ymoq semasiga ham ega. Tarixiy asarlarda qatlga hukm etilmoq semasi ustunlik qiladi: *U Sohibqironga bu haqiqatni aytish kallasi ketishiga olib kelishi mumkinligini his etdi.* (6,23)

Frazeologizmlarda obrazlilik, hissiy ta'sir, axloqiy baho, ijtimoiy hayot ta'siri, jamiyatdagi muammolarni aks ettirish funksiyasi mavjud. Qo'y og'zidan cho'p olmagan, qoni qaynagan, o'zini bosib olgan kabi frazeologik birliklarida insonning xarakter xususiyati - yuvoshlik, yoki achchiqlanishi aks etgan bo'lsa, qo'y, cho'p, qaynamoq leksemalari o'z semasidan yiroqlashib, yaxlitlik ifodalashi aks etadi. *Bibixonim dam uvvos solayotgan To'kal xonimning, dam boshini tizzasiga urganicha, unsiz yig'layotgan Ruhparvar Og'oning, dam boshlariga tushajak qiyomat tashvishida uyatdan yer bo'lganicha mum tishlab qolgan Tuman Og'olarning yoniga borar, lekin taskin beradigan biror so'z deyolmasdi.* (5;235)

Yozuvchi tarixiy haqiqat va davr ruhiyatini ifodalashda ayollarga xos bo'lgan xususiyat - muayyan voqelik yuzasidan hamdardlik bildirish, iltifot ko'rsatish semalariga ega frazeologizmlardan foydalanadi.

"Yer yorilib, yerga kirmoq" frazeologizmi nojo'ya harakat natijasida juda qattiq uyalmoq, xijolat bo'lmoq semalari bilan bir qatorda o'zbek xalqiga mansub bo'lgan - uyat, or-nomus, semalarini anglatadi. Bu frazema ichki nazorat mexanizmi bo'libgina qolmay, axloqiy qadriyatlarning muhim mezoni sifatida ham baholanadi. O'z ishidan, yoki unga aloqador kishi harakatlari uchun bu hisni tuyish asrlar davomida shakllangan o'zbek millatiga xos bo'lgan milliy xarakterni ifodalaydi.

"Qo'li qo'lga tegmadi, qo'l qovushtirib o'tirmadi" frazeologizmlarida o'zbek mentalitetiga xos bo'lgan mehnatsevarlik, ishchanlik kabi amaliy yondashuv namoyon

bo'ladi. O'zbek xalqi azaldan mehnatni hayotining mohiyati sifatida ifoda etadigan xalq sifatida dunyo tamaddunida alohida o'rinda turadi. Mehnatsevarlik bugun paydo bo'lgan tushuncha emasligi yozuvchi tomonidan tarixiy romanlarda qo'llangan frazeologizmlarda namoyon bo'ladi.

XULOSA

Frazeologik birliklar leksik birliklar kabi mazmuniy munosabat ifodalaydi. Ular xalq tafakkurining ajralmas qismi sifatida milliy madaniyat, insoniy xususiyatlar, millat tafakkurini akslantiruvchi semalarni ifodalaydi. Tarixiy romanlarda ifodalangan, leksemalarning barqaror munosabatidan tarkib topgan frazeologizmlar vositasida xalqning hayotga bo'lgan munosabati, axloqiy me'yorlari, qadriyatlari ifodalanadi. Tarixiy asarlarda qo'llangan frazeologizmlar vositasida o'zbek xalqining tamaddun silsilasi chuqur tarixiy ildizlarga ega ekanligi namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Makhsetova Z. Frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari. // Open Academia, 2024
2. Batirxanova M. Somatik frazeologik birliklar tarjimasining lingvomadaniy va pragmatik xususiyatlari.// diss. Andijon,2022 B-12
3. Ganiyeva Sh. Frazeologik birliklarning sintagmatik tadqiqi. Monografiya. - Farg'ona: Classic, 2023. B-10
4. Maripova X. Harbiy frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari (nemis va o'zbek tillari misolida)// Farg'ona, 2023.B-15
5. Isaxonova Sh. Turon malikasi.-Toshkent, 2011. 9-bet
6. Isaxonova Sh.. Bibixonim. - Toshkent, 2010